

SAGA
EGMONT

PAAVO
RINTALA

SARMATIAN ORFEUS

SAGA
EGMONT

PAAVO
RINTALA

SARMATIAN ORFEUS

Paavo Rintala

Sarmatian Orfeus

SAGA Egmont

Sarmatian Orfeus

Cover image: Shutterstock

Teos on julkaistu historiallisena dokumenttina, jonka kieli kuvastaa julkaisuaikansa näkemystä.

Copyright © 1991, 2020 Paavo Rintala and SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788726546903

1. e-book edition, 2020

Format: EPUB 2.0

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor, be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

SAGA Egmont www.saga-books.com - a part of Egmont,
www.egmont.com

Keskeisiä henkilöitä ovat Ranskan Civitavecchian konsuli, monsieur Henri Beyle viimeisinä vuosinaan, Württembergin herttuan hovijuutalainen, herra Josef Süss Oppenheimer, jonka Eurooppa tunsu vuosina 1940-44 valkokankaan hienostuneena paholaisena, Jud Süss -nimisenä sekä Siuntion Lipunkantajatorpan Charlotta mamsellin elätti Aleksis Stenvall ja Kolmannen valtakunnan Wehrmachtin korpraali Johannes Bobrowski, joista kummastakin kasvoi runoilija ja kirjailija heille vihamielisessä, vieraskielisessä ympäristössä.

Kirjan tapahtumat sijoittuvat Johannes Bobrowskin runojen sarmatialaiseen aikaan.

I

1.

Vasta Johannes Bobrowskin kuoltua tutustuin Paul Celanin runoihin. Ne pakottivat minut tarkistamaan käsityksiäni Sarmatiasta ja matkustin Pariisiin Celania tapaamaan.

»Löwenzahn, so grün ist die Ukraine.
Meine blonde Mutter kam nicht heim.»

Paul Celanin yksinkertaisiin sanoihin - »Voikukka, niin vihreä on Ukraina. Minun vaalea äitini ei tullut kotiin.» - näytti sisältyvän osa Sarmatiaa jota olin etsimässä, ja säkeistä ymmärsin, että se ylsi laajemmalle kuin niille itäisen Euroopan alueille, jotka Johannes Bobrowski herätti eloon suomalais-sarmatialaisissa runoissaan. Sarmatia ulottui aina Buchenlandiin saakka, Paul Celanin, syntyisin Antschel, kotimaahan. Se on Pruthin rannalla Bukoviassa, siellä mihin eteläisin Ukraina loppuu ja mistä alkavat Metsäkarpaattien rinteet.

Aina sinne saakka, missä tuulen nostamat sadepilvet menevät hämilleen päästyään Buchenlandin kylien ylle. Taivas on musta, pilvet pullistuvat, maan janoinen suu aukeaa, halkeileva kieli ja rohtuneet huulet odottavat sadetta, mutta sitä ei tule. Ovatko pilvet menettäneet järkensä? Ne ovat ymmällä, näkevät: Bukovian kylien kaivot ovat täynnä vettä. Pilvet eivät tiedä, että Paul Celanin äidin tukahtunut itku on täyttänyt kaivot.

Siellä on autiotalo. Kauan sitten 08/15 teräksensinertävät piiput ojentuivat asukkaita kohti, ja kun heidät vietiin pois, talon tamminen ovi kangettiin

saranoiltaan. Paul Celanin äiti ei voi kulkea askareissaan sisään ja ulos. Kuolleenakaan hänellä ei näyttänyt olevan oikeutta kotiin, kotiseutuun ja aikaan jossa oli elänyt. Ymmärsin että ovi oli nostettava saranoilleen jotta Paul Celanin äiti, vaikka oli vain yksi miljoonista, voisi edes kuoltuaan asua omassa kodissa. 1970 matkustaessani Pariisiin Celania tapaamaan en kyennyt kuvittelemaan ukrainalaiskylän yhden talon oven merkitystä ajalleni ja maanosalleni.

Tätä kirjoittaessani yhdeksäntoista vuotta myöhemmin minä näen jo tyhjiön Itä-Euroopassa: nekin jotka jäivät henkiin Paul Celanin kansasta, muuttavat Israeliin. Heidän hylkäämänsä kodit asuttavat vieraat. Niin kuin Paul Celanin äiti ei voinut seurata poikaansa Wieniin ja sittemmin Pariisiin, Itä-Euroopan miljoonat uhrit eivät voi muuttaa Israeliin. Jossakin kuolleiden täytyy silti voida asua, niin uhrien kuin heidän murhaajiensa, muuten maanosa menettää muistinsa.

Tulin Pariisiin vapunaattona 1970. Herra Celan oli lähtenyt kotoaan toista viikkoa sitten eikä tiedetty mihin. Olin sopinut tapaamisesta 1.5. Jokaisella lienee Pariisissa paikka, rakas maalaus, tuttava tai muisto, jonka haluaa kohdata uudelleen. Paul Celanin kotiinpaluuta odotellessani hakeuduin vanhan opettajani seuraan. Vietimme vapunpäivää katselemalla vappukulkueita ja Jean Paul Sartren maolaisuuteen villitsemän ylioppilasnuorison mielenosoitusta. Kävelimme Seinen rannalla.

Oli kesänlämmintä, voikukanlehdessä jo läsnä Paul Celanin Ukrainan vihreys, ja minä esitin muistinvaraisesti kaksi säettä runosta.

»Kultaiset radat kiedot ympärillesi, pyöreä tähti.
Minun äitini sydämen puhkaisi lyijy.»

Ne toivat kunnioitetun opettajani herra konsulin mieleen erään toisen kesäisen päivän. Mutta Roomassa. Se oli huhtikuinen sunnuntai 1834.

- Olin Ranskan konsulina Civitavecchiassa ja sieltä käsin kävin usein Roomassa. Kävelin Trattoria dell' Auroran ohi, olin tulossa Letronnesta jossa olin ollut tutkimassa kirkkoisien kosmologiaa, heidän oppejaan maailman rakenteesta. Tiedättehän, niiden mukaan maailman muoto on kuin kaksikantinen kirstu tai ruumisarkku. Ja silloin äkkiä Trattorian edustalla murhattiin nuori nainen. Kiirehdin paikalle, siinä hän makasi pää veressä ja verijuova kadulla ohikulkijoiden jaloissa. Victor Hugo olisi sanonut: »kylpi veressä.» Kysyin itseltäni, mitä hyödytti perehtyä kosmologisiin mielettömyyksiin, kun samaan aikaan fyysisessä läheisyydessäni nuori elämä sai väkivaltaisen lopun.

Herra Beyleä tapaus tuntui koskettavan yhä vaikka siitä oli kulunut yli satakolmekymmentä vuotta, ja hänen sitä pohtiessaan kuulimme rannalta ihmisten hämmentyneen huudon. Kiirehdimme katsomaan. Seinen pinnalla kellui ruumis. Poliisit naarasivat sitä rantaan. Se oli pöhötynyt, kasvoissa ja käsissä vihertävää limaa.

Se oli Paul Antschelin ruumis mutta Paul Celan ei ollut siinä läsnä.

Poliisit avasivat Paul Antschelin popliinitakin, etsivät taskuista henkilöllisyyttä. Heidän kätensä tahriintuivat. Seinen kuljettama kuona, savupiippujen noki ja viemäreiden öljyinen törky tarttuivat sormenpäihin. Vielä kuoltuaan runoilija oli tutkinut Eurooppaa, hänen ruumiinsa oli ottanut näytteitä Pariisin halki virtaavan joen vedenlaadusta. Tutkimustulokset kertoivat piittamattomuudesta, herättivät kysymyksen vuosisatamme todellisesta olemuksesta, mikä se saattoi olla, kun yksi

keskeisistä runoilijoista oli kieltäytynyt jatkamasta sen mieltämistä.

Herra konsuli Henri Beyle, Enrico Beyle, milanese, niin kuin hän toivoi hautakiveensä kirjoitettavan, oli samoissa ajatuksissa.

- Ce n'est que ca? hän kysyi ja vastasi itse. - Se oli minun kysymykseni. Napoleon kukistui ja maailmani näytti tuhoutuneen. Muutin Milanoon, mutta viiltävät tunnot miehitysarmeijan väkivallan käyttäjänä Braunschweigissa ja sleesialaisessa Saganin kaupungissa ja Moskovasta perääntymisen kauhut seurasivat, ei niistä päässyt irti pakenemalla Pariisista Milanoon. Lähes joka ilta kello seitsemästä puoleen yöhön olin oopperassa, katsoin kaksi balettia ja nautin musiikista. Päivisin istuin kahviloissa, milanolaiset joivat limonadilasinsa, nousivat ja lähtivät Tarjoilija siisti pöydän, uudet tulijat istuivat siihen. Katselin heitä mielessäni silvotut ihmiset ja hevoset, mätäkuumeessa hourailevat sotilaat, tien varsille jäätyneet ryöstetyt ruumiit ja aloin ajatella, että vuosisatani todellinen olemus piili minussa itsessäni ja se tuntui hyvältä. Saatoin sen jälkeen katsella Moskovasta perääntymistäni kuin Milanon kahviloiden ihmisiä jotka tyhjensivät limonadilasinsa ja nousivat pöydästä. Voi yhdeksättätoista vuosisataa, minä ajattelin. Metsästäjä näkee saaliin puussa, virittää hanan ja laukaisee, lintu putoaa ja hän juoksee ahneesti puuta kohti. Saapas murskaa matkalla muurahaiskeon. Muurahaisten yhteiskunta, munat, asukkaat, kaikki tuhoutuu. Eikä muurahaisista syvällisin filosofi voi kuunaan ymmärtää, mikä oli se musta, valtava ja pelottava jokin, saapas, joka kauhean paukauksen ja tulen leimahduksen saattelemana hävitti heidän kotinsa.

Murhaaja ja hänen uhrinsa? Mutta onko murhaajan hymy hänen sydämellisesti nauraessaan vähemmän kaunis kuin

uhrin? »Sitten voimien vähetessä», kirjoitti Platon, »kun ei jakseta enää osallistua valtion hoitoon ja sotaretkiin, on viisainta kuljeskella vapaana filosofian alueilla ja olla piittaamatta muusta, jos tahtoo elää onnellisesti ja kuoltuaan säilyttää sen, mikä vastaa elettyä.» Minä olen ymmärtänyt Platonini niin, että jokaisen on seurattava sydämensä tietä, se on tie oman minän läpi seuraajansa olemuksen sisälle. Minä kutsun tätä égotismeksi. Nimitys ärsyttää aikalaisiani, mutta sen varassa jaksan elää. Se on tienviitta Cimarosaan, Shakespeareen, Mozartiin ja rakkauteen, rakkauden intohimoon. Tiedättekö, olen jälleen rakastunut, minä, pian kuusikymmentä täyttävä mies ja rakastunut silmittömästi kuin Julien Sorel. Että näin vanhaa miestä vielä joku voi rakastaa, eikö se ole ihme.

Sydämen tie, égotisme, rakkaus ja vielä ihmekin.

Minusta se oli masentavaa. Vanha opettajani, mahakkaan kaapin muotoinen, pieni karheakasvoinen tankero, poskilla punertavia läikkiä, ja pukeutumisen eleganssi hatusta kengänkärkeen ja sormikkaan päähän, kesän ensimmäinen orvokki napinlävessä, oli jyrkässä ristiriidassa epäkeikarimaisten kasvojen kanssa. Vanha herra oli nähnyt läpi vuosisatansa, kokenut sen vallankäytön ilveilyksi, kuvotus ja inho oli hänen ainoa siteensä siihen ja silti hän jaksoi uskoa rakkauden ihmeeseen.

Milloin tämä Don Quijote heräisi. »Jälleen kerran olen rakastunut silmittömästi.»

En jaksanut pitää lukua hänen rakastumisistaan. Ensimmäisen kerran hän tuli Milanoon 17-vuotiaana rakuunana Ensimmäisen Konsulin armeijassa, iski prostituoidun katedraalin edustalta, ja »rakkaus, eikö se ole yhtään mitään», hän kirjoitti päiväkirjaansa. Sitten Milanon sotilaskomendantti, kenraali Louis Joinville tutustutti hänet toisenlaisiin naisiin. Rouva Angela Pietragruasta tuli hänen

läheisin ihmisensä. Rakuuna ja rakuunaluutnantiksi ylennetty pikku Henri Beyle rakasti häntä kuin Julien Sorel rouva de Renalia, palasi Angelan äidilliseen syliin Moskovon retken ja jumaloimansa Napoleonin kukistumisen jälkeen.

Kun hän nyt jälleen asui Italiassa, en malttanut olla kysymättä Angelasta.

- Angela Pietragrua, herra konsuli sanoi, se on ollut ohi jo kauan. Rouva Angela katkaisi rakkaussuhteen. Hän jopa uhkasi ilmiantaa minut Metternichin poliisille jos en luopuisi. Hänellä oli uusi suhde. Minä näin omin silmin. Olen kertonut siitä Prosper Mériméelle. Piilouduin rouvan vaatekaappiin. Todistin rakkauskohtauksen. Olin mustasukkainen, raivoissani kuin härkä. Onneksi hillitsin itseni. Kun lopulta kamarineidin, salaliittolaiseni, avustuksella pääsin livahtamaan talosta, menin kahvilaan ja puhkesin hillittömään nauruun. Metrin-parin päässä silmistäni olin nähnyt kahden alastoman takapuolen tanssin ja kuullut huohotukset. Rouva Angela Pietragrua oli elämässäni syvä ja pitkäaikainen suhde. En koskaan unohda häntä. Hän oli täydellinen, ehta italialainen huora.

Vanha mestari oli parantumaton. Olin Pariisiin tullessani ajatellut häntä oppaakseni matkalle runojen Sarmatiaan ja itseeni. Kun autot, vetovaunut ja panssareiden telat rikkoivat valtatien ja sen alta paljastui vanhan tien pohja, Johannes Bobrowski näki siinä Napoleonin Suuren armeijan rippeiden pyyhältävän pakoon Moskovasta, »varisten jäljissä lumella». Samaa tietä henkensä hädässä kiirehti Vilnaan ja Königsbergiin intendentti Henri Beyle. Pitäisikö minun palata tyhjin toimin takaisin Sarmatiaani, yrittää seurata yksin Johannes Bobrowskia, jäljittää runoilijan syntyä keskellä toista maailmansotaa miehittäjäarmeijan moitteettomassa univormussa ja sotavangin ryysyissä.

Herra konsuli oli itse ollut siellä josta Bobrowskin runot kertoivat, Sarmatiassa, manalan virtojen rannoilla, ja vaikka se tuntui merkitsevän hänelle yhtä paljon kuin »limonadilasin tyhjentäminen» milanolaisille, minulla ei ollut valinnan varaa.

Johannes Bobrowskin olin tavannut kaksi kertaa touko-kesäkuussa -64. Ensin Berliinissä muurin pimeällä puolella matkallani Leipzigin Bach-viikolle. Hän antoi minulle runokokoelmansa Sarmatialainen aika ja Manalan virrat. Juhannuksen alla hän vieraili Suomessa, kirjailijaseminaarissa ja antoi minulle runonsa J.S. Bachista johon kirjoitti omistuksen: »Jatkeeksi erääseen Saksassa aloittamaamme keskusteluun.»

Seuraavan vuoden joulukuussa hän kuoli ja mahdollisuuteni jatkaa keskustelua muuttui sen runoilijaminän puhutteluksi, jota aloin seurata Sarmatiassa ja Manalan virroilla.

Sarmatiasta tiesin yhtä vähän kuin tietosanakirjojen hakusanat, mutta runoja vuosien mittaan lueskellessani aloin huomata, että olin itsekin läsnä monissa niistä, vaikka runoilija ei tiennyt läsnäolostani. Minä olin kuvan ulkopuolella. Olin yhdeksän-neljäntoista ikäinen poika silloin kun Johannes Bobrowski korpraalina ja ylikorpraalina Wehrmachtin moitteettomassa univormussa liikkui Sarmatiassa eivätkä minun kasvoni jääneet sotilaiden mieleen.

Minun kasvoiltani puuttui 60-vuotiaan vakavuus, se katse jolla Varsovan ghetton kellareista kadulle kädet ylhäällä komennettu 10-vuotias poika katsoo kivääreiden piippuja.

Vuodet eivät haalistaneet elämystäni. Palasin runoihin yhä uudelleen, luin niitä kuin olisin katsellut vanhoja dokumenttifilmejä ja odottanut että kameramies kääntää konettaan muutaman asteen ja näen itseni vilaukselta. Tiesin olleeni paikalla otoksia kuvattaessa.

Vuosina 1939-49 Johannes Bobrowski eli Sarmatiassa.

Aluksi hän viestirykmentin vikapartion korpraalina kojaili puhelintapseja Puolassa ja Ranskassa, sitten viestirykmentin esikunnassa 16. armeijan eri armeijakuntien alueilla. Ensimmäiset runonsa hän kirjoitti Staraja-Russan ja Ilmajärven maisemissa vuonna -41. Armeijaryhmä Nordiin kuuluneen jonkin korkean esikunnan (nimeä ja numeroa en tiedä) ylikorpraalina Leningradin rintamalla hän lienee ensimmäisen kerran tajunnut katsellessaan suomalaisia esikuntaupseereita (heitä kävi kenraalievosti Buschin vieraina Suomen päämajasta saartorenkaaseen tutustumassa) että Suomenlahti ja sen pohjoinen rannikko oli osa Sarmatiaa.

Sotavankeudesta palattuaan Bobrowski repäisi vuoden 1933 Suuri Brockhaus-karttakirjasta lehden 75 ja ympäröi paksua viivaa tekevällä mustekynällä Sarmatiansa rajat. Kaakossa ja idässä se ulottui sinne saakka missä hän oli ollut sotavankina, Donin-Volgan väliselle arolle ja Gorkiin-Tomskiin. Pohjoisessa raja kulki Laatokalta Etelä-Suomen halki yli Selkämeren Ruotsiin. Lounaassa ja lännessä siihen kuuluivat samat alueet (Galitsia, Volhynia, Novgorod-Seversk, Grodno, Putivl) jotka kuuluivat ruhtinas Igorin sotaretken aikana hajoamassa olleeseen Kiovan Venäjään ennen tataarien herruutta.

Johannes Bobrowski ei tyytynyt kirjoittamaan pelkästään siitä Sarmatiasta jossa hän joutui elämään vielä sotavankeudesta palattuaan (hän asui Berliinin muurin pimeällä puolella) eikä vain omasta sarmatialaisesta ajastaan. Hänhän eli sitä Hitlerin valtaan noususta alkaen kuolemaansa saakka. Runoissa on läsnä Sarmatian esihistoriallinen aika. Jo ennen Ajan alkua Orfeus vaeltelee metsässä jota tuhansia vuosia myöhemmin halkoo vanha sotatie Vlnasta Smolenskin kautta Moskovaan, ja Eurydiken lukemattomat äänet solisevat purojen notkoissa.

»Voi maankamaraa joka narrinaan piti laulajaa.»

Olhavanjoen pinnalla Novgorodin Sofian katedraalin edustalla lentelee jäälintu, Alkyon, kutoo verkkoaan virran ylle syksyllä -41. Lintu on lentänyt kauas pohjoiseen kreikkalaisesta mytologiasta. Sofian katedraalin tornit kuvastuvat jäätyvään virtaan. Se on bysantin arkkitehtuurin pohjoisin luomus. Mutta samassa runossa on läsnä Aika joka on ollut olemassa ennen bysanttia, ennen kreikkalaisen taruston syntyä: vettä pärskivät hilpeät delfinit uivat Olhavanjoessa.

Vikapartionsa viestimiesten kanssa iltanuotiolle leiriytynyt Bobrowski näkee laulujoutsenen laskeutuvan jäähileiseen virtaan. Syvältä menneisyydestä, läpi kirjoitetun historiallisen ajan nousee paimenten joiku »veren aallokon ylle», »ja armeijan marssireiteiltä valkeata utua henkivään ilmaan kuuluu vankityrmistä Igorin surullinen laulu».

Runoilijan isä on haukka, hänen isoisänsä susi, esi-isät petokaloja meressä ja hän itse parraton narri joka muurilla hoippuen mustilla käsillään murhaa karitsan aamuhämärässä, ja sateiden rikki huuhtomilla teillä hän vaeltaa roistojoukon mukana kunnes Itämeren rannalla Riianlahdella kohtaa lopulta herransa ja käskijänsä murhaajaparonin, »jota puhuttelee pimeys». Esikunnan viestirykmentin ylikorpraali Johannes Bobrowski nostaa kätensä pystyyn antautumisen merkiksi kuin 10-vuotias poika, se lippalakkipää, polvihousu, reppuselkä, polvisukkapoika jonka me kaikki tunnemme katseesta. Hän on vanhempi kuin vuosisatamme ja silti elävämpi kuin meistä elävistä kukaan.

Johannes Boborowskista ei tullut uhria niin kuin pojasta ja Paul Celanin äidistä, hän palasi kotiin saksalaiselle sotilaille sotaakin tuhoisammasta sotavankeudesta, kotiin Berliiniin jossa Braunaun Vähämielen diktatuuri oli

vaihtunut Moskovan murhaajakhanin diktatuuriin. Jotakin oli tapahtunut hänen sisimmässään, sen paljastaa helmikuussa -53 ystävä W. Zingrafille ohimennen sanottu: »Ich lebe aus der Gnade.»

Oman manalanretkensä jälkeen Henri Beyle sanoi ystävälleen Adolphe de Marestelle: »Sillä ei ole minulle enää mitään merkitystä. Kuin tyhjentäisi lasin limonadia.»

Molemmat lausunnot ovat jyrkkiä ja esitetty ajankohtina jolloin ne ovat kuulostaneet mahdollisimman vierailta, jopa narrimaisilta. Ranskan vallankumouksen seurauksena herännyt yhteiskunnallinen edistysusko jatkoi leviämistään Euroopassa Napoleonin kukistumisen jälkeen, mutta Beyle oli vakuuttunut ettei vallankumouksesta alkaneilla tapahtumilla ollut merkitystä hänen todelliseen elämäänsä. Lausunto on pitkälle samansisältöinen kuin Bobrowskin »Jumalan armosta eläminen» joka II maailmansodan jälkeen (kun Jumala oli kuolleempi kuin koskaan, surmattu miljoonina uhreina) kuulosti Don Quijoten puheelta.

Silläkin uhalla että joutuisin pitkästymiseen saakka kuulemaan herra konsulin rakastumisista ja aidoista italialaisista huorista, minulla ei ollut ketään luotettavampaa matkaseuralaista lähtiessäni jäljittämään »armosta eläneen» vaellusta Sarmatiassa.

2.

Varikset, herra korpraali, Krähen, vorohi.

Talvihuuto vihreäksi jäätyneen virran yllä. Minä kuulin samat varikset, näin kun ne parvina laskeutuivat pelloille, pitivät kokouksia lantaloiden kummuilla ja eräänä päivänä olivat poissa. Olivat lentäneet yli Viipurinmeren talvehtimaan turvesavujen kyliin. Kevään tullen ne palasivat, ja minä puhuttelin niitä tietämättä että ne tunsivat sinut, olivat keskustelleet kanssasi siellä missä Joseph Conrad vietti lapsuutensa kesät, siellä mihin Aleksandr Pushkin karkoitettiin, siellä missä asuivat Kramazovien veljekset.

Sinä ajattelit yliopistoa, taidehistorian opintoja, halusit museovirkailijaksi ja minä, kolmetoista vuotta nuorempi, olin jo Talikkalan yläkoulun ensimmäisellä, enää en haaveillut tulevani isona Karjalan kaartin torvisoittokunnan kapellimestariksi; minä olisin linja-auton kuljettaja reitillä Viipuri-Antrea-Jääski. Kun sinut kutsuttiin retkelle - sellaisena teillä sitä pidettiin - Puolaan, minä jätin kouluni pulpettiin värikynäpiirroksen talvimuuttoon kerääntyvistä linnuista. Niitä oli kuin rypäleitä puhelinlangoilla, ja pellon piirsin variksia täyteen. Piirrokset jäivät, mutta varikset, viisaat, tiesivät mitä oli tulossa kun tykkejä vedettiin aseisiin ja lensivät alta pois.

Mutta Pirol, korpraali Bobrowski, ivolga, kuhankeittäjä. Miten hänelle kävi. Hän jota Memelin pyökkilehdoissa kuuntelit ja jonka nimeä toistelit vaikenemisen pitkänä yönä Ohavan-Ilmajärven rannoilla, katkerasti ja säe säkeeltä - »Lapsuus, siellä minä rakastin kuhankeittäjää».

Täällä häntä ei ole. Poissa on Pirol. Jalohaukka poissa ja poissa on Viiriäisten kuningas, kuningas Kreeks Kreeks. He ovat lentäneet kuolleiden metsään, sinne johon katosi Euroopan viiriäiskansa kun Ystävä Heinin viikate alkoi suhahdella heinikossa aamusumun yllä.

Runoissasi, Johannes Bobrowski, ja Levinin myllyn proosassa näen ja kuulen heidät. »Eletään sitä vuodenaikaa, kuhankeittäjä soitimella siellä missä punapyökkien lehto ja valkeat pyökit kohtaavat. Ja kuhankeittäjä huutaa. Ääni kuin kellojen. Silmät kostuvat kun sitä kuuntelee ja kuuntelemisesta päästyä kuuntelee eikä näe, ei kuule enää mitään. Jos on tullut vanhaksi niin kuin Marcinin Jaan, nojaa puuhun, ottaa tukea, aukoo suutaan eikä pysty puhumaan, huokaa vaan. Herrajee.»

Olit täyttänyt kaksikymmentäkaksi ja minä jo yhdeksän, kun Sumu ja Yö alkoi laskeutua Itämeren seitsemän maakunnan kauneuden ylle, mutta se Nebel ja Nacht ei noussut alavien tasankojen halki virtaavista joista, ei soilta. Sinut marssitettiin unohdukseen, temmattiin luentosalin pulpetista kasarmiin, puettiin univormuun, kivääriotteisiin, sulkeisiin taakse poistu ja maahan ylös syöksyyn, sitten marssille kohti Sarmatiaa, sarmaattien maahan, sarmatialaiseen aikaan jumalanselän taakse - muuttumaan osaksi sitä jota ei tiedetty olevan olemassa enää, jäämään vanhaan kuvaan, kellastumaan siihen yhdeksi tuhansista tuntemattomista kasvoista.

Miten siinä niin kävi, retken piti kestää pari kolme viikkoa, marssi Conradin ja Chagallin lapsuuden maisemiin ja takaisin kotiin kuuntelemaan luentoja barokista. Mutta se jatkui halki Hollannin ja Belgian Normandiaan, sieltä Inkerinmaalle ja Itämeren rantaan, kädet pystyssä vankijonossa härkävaunuun ja Kirottujen kylään piikkilankojen taakse, maan alle, unohtumaan hiilikaivoksiin.

Mutta sinä palasit raunioille, toit unohduksen mukanas, varjelit sitä tajunnassa, hiersit runoiksi kuin simpukka kiven, todistit eläneesi sarmatialaisessa ajassa, käyneesi maassa jonka kerrottiin sijainneen sivistyneen maailman äärirajoilla keisari Hadrianuksen hallitessa maan piiriä.

Sinä jälleenlöysit Sarmatian, paikansit sen Itämeren meripihkarantoihin, Staraja Rusan-Novgorodin talviöihin, susien ulvontaan Ilmajärven jäällä, inkeriläiskylän maalattiaisessa vodkakapakassa näkemääsi Simeoni Jukolaan.

Keuhkot täynnä loputonta viimaa sinä seisot Valdain lumiaavalla, jossa rintamalinja jatkui yli horisontin kuin meri ja myrkyssä huusit laivaasi, sen kapteenia: Joseph Conrad.

Mutta laiva ei ollut siellä. Sinä olit.

Wehrmachtin univormussa - aina tadellos, mit tadellosen Gesichtern ja ryhti einwandfrei - sinä kuuntelit yksilöllistä yksinäisyyttäsi. Sinut oli karkoitettu kauemmas itsestäsi kuin Ovidius, Dante, Büchner, Hugo - sinussa kun vasta piili runoilija. Sinä annoit nimen kadonneelle, tunnistit maan, sen sukupuuttoon kuolleeksi luullut kielet. Historia tallasi sitä yhä syvemmas unohdukseen, Itämeren pohjaan, mutta runoissasi se nousee pintaan. Kuin sarmaattien kulta.

Bernstein börnt, Johannes Bobrowski, meripihka palaa jälleen ja tuoksuu kuin Sarmatian suuruuden aikoina jolloin sitä vietiin Saaban kuningattarelle, Egyptin Kleopatralle. Se nousee sittenkin, Johannes Bobrowski, runojesi Sarmatia. Itämeren seitsemän maakunnan harmaat kylät heräävät, palelevat linnut kuopivat siipiään. Kaupungit puhdistavat julkisivuistaan historian saastan ja sen marionettien kuvat kuin kyyhkysset kuvuistaan täit.

Sinä et ole sitä näkemässä. Kun palasit Kirottujen kylästä, Kaukasuksen julma khani ja hänen polovtsiarmeijansa olivat miehittäneet Memelinmaasi ja

Sarmatian kaupunkien vankityrmistä nousi »valkeata utua henkivään ilmaan» ruhtinas Igorin surullinen laulu. Hänen druzhinansa soturit keräsivät leipää kolhooseissa.

Vuonna 1965 aika siirsi sinut Kuolleiden kirjaan. Siitä on pian kolmekymmentä vuotta. Välttyit sen kohtaamiselta, mitä minä en voi välttää: sinun Sarmatiasi vajoaa takaisin Itämeren pohjaan. Pirol on poissa. Ja missä huutaa viiriäiskansan kuningas, Kreeks Kreeks Pyhän Johanneksen yönä, kun sumu nousee joelta?

Runoissasi, Johannes Bobrowski, vain siellä.

Täällä joet virtaavat uomissaan alavien tasankojen halki kuonaan tukehtuneina. Uusi autius leviää ja sen keskellä minä olen tullut vanhaksi kuin savu illan ja aamun välillä.

»Aamun kalmojuuri, illan aave», Johannes Bobrowski, minä se olen nyt. Sumu, tämä sumu joka peittää kaupungit, ei nouse Nebelistä ja Nachtista, niistä helvetin valtakunnan käskyistä. Se nousee tehtaiden piipuista.

Tšernigovin öisessä lehdossa valittaa mustarastaan myrkytetty kurkku: tšernobil, tšernobil. Ja Novgorod-Severskin ruhtinas Igor on yhä polovtsien vanki omassa maassaan.

Vain varikset, Johannes Bobrowski, Krähen, vorohi.

Vorohi karkajet.

Ka-rka-jet Vincent van Goghin vehnän yllä.

Kaupunki joen etelärannalla, siinä missä pikkuinen Tilse loppuu Memeliin, lapsuutesi kaupunki, neljän maantien ja kahden radan risteys, kaupunki ruistasangon itälaidassa, se on virrannut historiansa loppuun. Petrogradista nousi taivaalle pilvi, pyyhki sen kartalta vuonna -45, mutta vielä huhtikuun 9. päivänä kello 16 anno Domini 1917 siellä oli 40 015 asukasta, ja kello 16. jälkeen väkiluku oli lisääntynyt yhdellä. Sinulla. Syntymä, lapsuus ja kuolema. Mutta

kuolema saa odottaa, olen vasta siellä jossa sinä rakastit Pirollintua.

Kesäisin eskadroonan rakuunat karauttivat joen rantaan, loistavissa ruskeissa luurankotakeissa burschien nauru kasvoilla ratsastivat uittamaan hevosia. Ja millaisia hevosia, Johannes Bobrowski, trakehnereita, Rominterin nummen kasvatteja joiden liikkeissä ja lihaksissa oli läsnä Itä-Preussi, kaikki sen kauneus.

Jalkaväki marssi perässä. Itä-Preussin pojat miehiksi vartuttuaan tulivat Tilsitin kasarmeihin, suorittivat asepalveluksen, palasivat kotikyliinsä. Sukupolvet vaihtuivat mutta 1700-luvun kasarmit ja niiden jalkaväki- ja rakuunarykmentin numerot pysyivät Rakuunarykmentti numero Yksi ja jalkaväkirykmentti 41. Numeroihin aika ei ulottunut. Eikä kirkonkellojen vaskiseen ääneen. Ajasta piittaamatta kaikui kellojen soitto lauontain hiljentyneessä kaupungissa. Iltasoiton aloitti kirkoista vanhin, saksalaisen ritarikunnan Memelin rannalle rakentama, Lutherin kirkkona se esiintyi kaupungin kirkkojen johtajana ja sen kasarminharmaan, univormun jäykän kivimassan tornista kumisi vaski puoli minuuttia ennen kuutta. Liettuan maakirkon kellot ehtivät toisena mukaan, sitten reformoidun kirkon basso. Pian uuden eli ristinkirkon klingeliklang helisi rinnalla ja ortodoksien siniset sipulikupolit kuin kulkuset tulivat mukaan; vasta tasan kello kuusi alkoivat iskeä vasarat roomalaiskatolisen kirkon tornissa vaskeen. Mutta jumalanhuoneista seitsemäs ja uusin kaupungissa oli vaiti. Se oli vuonna 1841 rakennettu synagoga.

Miten paljon oli opittavaa jo ennen alakoulua rajamaakunnan rajakaupungin lapsella. Matkalla uimarantaan tuli vastaan kaftaanijuutalainen, työnsi kolmipyöräkärriä, nojasi raskaasti pitkään aisanvarteen, nahkakuomulla oli peittänyt tavaransa. Samanlaisia kärriä

näki porsastorilla, remonttitorilla ja raatihuoneen edustalla Schenkendorfin torilla. Hevosia ja porsaita kaupiteltiin puolaksi ja liettuaksi, kulkukauppiat puhuivat juutalaissaksaa. Elettiin tasavallassa, mutta maa jossa asuttiin ei ollut siellä. Maa oli nimeltään Itä-Preussi, erotettu oikeasta omasta maasta. Sen näki paljaalla silmällä kun katsoi Memelin yli. Vastarannalla oli Memelinmaa, eikä sillä ollut kuningasta, ei keisaria, presidenttiä. Se oli liittoutuneiden valtioiden valvonnassa, mitä ne sitten olivatkaan, ja Memelinmaan takana oli Kaunas, siellä eno asui, se oli Liettuan maa.

Junalla pääsi oikeaan omaan maahan, mutta käytävän läpi. Sen pääkaupunki oli Berliini, ja junia kulki joka päivä, mutta se oli kaukana, ja jos halusi matkustaa sinne, oli uskallettava tunneliin, halki Puolan käytävän. Berliinin takana oli Pariisi ja Korsikkan saari. Sieltä oli tullut keisari, Korsikkalainen, ja asunut täällä. Saksankatu numero 24, kolmikerroksisessa talossa kahden kenraalinsa kanssa. Olivat rakentaneet keskelle jokea lautan ja lautalle mökin. Sinne oli soutanut Venäjän keisari.

Kansakoulussa oli kuningatar Louise samannäköisenä kuin patsaassa Jacobsruhen puistossa, mutta pieneksi kutistettuna ja ihan valkoisena. Se oli juhlasalin korokkeella pylvään päässä urkuharmonin takana ja seinällä oli iso värillinen kuva. Korkea huone täynnä hännystakkisia ja pitkäpalttoisia miehiä. Keskellä seisoivat kenraali Yorck hansikaskäsi ojossa, leuka pystyssä. Katsoi kattoon ja ylytti käymään Korsikkalaisen kimppuun. Ukot kuuntelivat kiilto silmissä, kasvot kuin bapstistikirkon saarnamiehellä, ja kenraali Yorck niin kuin juhlarunon lausuja kotiseutupäivien avajaisissa. Silloin piti olla hiljaa, ei saanut edes hymyillä.

Toista oli maatalousnäyttelyissä kun kartanoiden pehtoorit esittelivät siitossoneja ja rotuhevosia. Siellä oli

torvisoittoa, leivoksia, limonaadia ja kaikki nauroivat.

Ihmeellistä oli tavarankulku rautateilla. Rastenburgin asemalla, saapuvan ja lähtevän rahdin toimistossa, kun veit isälle iltavuoroon kahvipullan ja voileipiä, näit pakkilaatikoissa ja ruskeaan käärepaperiin juuttinaruilla solmituissa paketeissa nimiä kuin kartalla. Stuttgart, Frankfurt am Main, Riga, Warschau, Münster. Ne oli kirjoitettu kosmoskynällä vanerilevyille ja kiinnitetty rautalangalla paketteihin. Tavarat ne osasivat retkeillä ja pääsivät näkemään maailmaa, ja mikä ettei ihmisetkin, ne joilla oli rahaa eikä tarvinnut mennä työhön tai kouluun.

Asemahallin seinällä oli aikataulu. Siitä saattoi jokainen lukutaitoinen nähdä että Berliinin Charlottenburgin asemalta lähti miltei peräkanana neljä pikajunaa ja kaikki ne tulivat tänne, menivät kauas ohikin aina Riikaan ja Moskovaan saakka. Kello 22.11. Kello 22.35. Kello 22.59. Kello 23.23. Jos oli asiaa vaikka Moskovaan asti, ei muuta kuin istumaan viimeisenä lähtevään junaan, ei tarvinnut vaihtaa edes Insterburgissa.

Milloin alkoi kuulua sisimmässäsi hento ääni, ahdistuksen hopeinen tiuku?

Joko Rastenburgin kesinä retkillä kaislajärvelle läpi orjantappuraryteikön, vaiko lyseolaisena Königsbergissä. Viimeistään siellä, vanhan tuomiokirkkokoulun alaluokilla viidakko alkoi kasvaa ja tihetä ympärilläsi. Sinä etsit turvaa kirkosta. En tiedä, johdattiko sinut sinne isäsi, äitisi, vaiko musiikki, sinähän aloitit pianotunnit jo Rastenburgissa. Königsbergissä kokeilit urkujakin, harrastit säveltämistä, mikäli en muista väärin tai sekoita varhaisnuoruutesi harrastuksia eräseen toiseen, joka sinua ajatellessa on mielessäni. Mutta hän asui Grenoblessa eikä varmasti ollut lapsena nähnyt Heiligelinden pyhiinvaeltajaluostaria Rastenburgin lähellä. Luostarin kauneus, alttarin Madonna, maanalaisen holvikäytävän freskot? Vain sinä voisit kertoa,

oliko niillä osuutta siihen että sinä jo poikaiässä - toisin kuin Grenoblen Henri Beyle - kiinnostuit kirkosta etkä oman aikasi jakobiineista.

Koulumatkallako Königsbergin eteläisestä esikaupungista Kneiphofin vanhaan keskustaan sinä ensi kerran hätkähdit »hämärää ikkunaa ja ovea». Oliko se siellä missä kotisi, Haberbergin työläiskaupunginosan laitamilla. Sen takana istui vanha nainen ummehtuneessa kamarissaan ja lauloi. Lamppu suhisi. Olit jo keskiluokilla kun näit ovella miehiä ja koiran. He avasivat oven, usuttivat koiran sisään.

Sinä keväänä, sinäkin, linnut tuomiokirkko-saaren rantakatujen puissa soitimella esittivät soolojaan, toistelivat lapsuutesi kaupungin nimeä; tilsit, tilsit. Mutta toisin kuin muina keväinä, ne visersivät tuskaisesti.

Silloinko jo tunsit olevasi vieras. Pian.

Liityit evankeelisen kirkon raamattupiiriin. Siellä ei uskottu ihmeeseen, jonka odotus tärisytti Königsbergin kaupunkia: Fredrik Punaparta oli herännyt, kiskoi kiviseen pöytänsä kiinni kasvaneita partakarvojaan irti, nousi seisomaan ja julisti olevansa uuden Euroopan luoja, herra ja valtias. Hänen äänensä lumosi kaupungin. Patsaatkin tärisivät liikutuksesta kuin Preussin säätyjen edustajat maalauksessa kenraali Yorckin puhetta kuunnellessaan. Maalaus oli tuomiokirkkokoulun juhlasalissa isona värijäljennöksenä. Linnankirkon edustalla saksalaisen ritarikunnan viimeinen suurmestari Albrecht von Brandenburg tutisi jalustallaan, pyrki lentoon, ja paraatikentän puistossa Immanuel Filosofi, ukonkäppänä, heilutteli ojennettua kivikättään, toisella tapaili kunniamiekkaansa, kimitti eunukinäänellään: »Enkö mäsitäjo sanonu kauan sitte. Mä sanoin sen näinnikkänään: Die unter uns lebenden Palästiner sind durch ihren Wuchergeist seit ihrem Exil, auch was die grösste Menge

betrifft, in den nicht undergründeten Ruf des Betrugers gekommen. Es scheint nun zwar befremdlich, sich eine Nation von Betrügern zu denken; aber ebenso befremdlich ist es doch auch, an eine Nation von lauter Kaufleuten zu denken.»

Kivinen filosofikäppänä kuunteli ihastuneena kun ruskeapukuisten saapasrivistö kopisutti paraatitorin kenttää, Sieg Heil kiiri aukiolla ja juhlapuhuja siteerasi Königsbergin ja Euroopan arvokkainta ajattelijaa: »Jo Immanuel Kant totesi ne parasiittikansaksi joka ei arvosta porvarillisen valtion ja yhteiskunnan yhteisiä arvoja vaan ainoastaan omia mielihalujaan. Se ei osallistu tuottavaan työhön eikä siitä ole korkeampaan ajatteluun.»

Ääni lumosi kuulijat, lupasi suuren ihmeen toteutumista, mutta raamattupiirin kerhoilloissa siinä kuultiin – niin sanoivat Jumalan pyhät kirjoitukset – Viiriäisten kuninkaaksi naamioituneen Ystävä Heinin viikatteen liippaamisen kalke terää vasten.

1300-luvulla Kneiphofiin rakennetussa latinankoulussa raatihuoneen, linnan ja linnankirkon, pörssin ja Doomin saarella, keskellä Pregel-jokea ja ylösnoussutta Fredrik Punapartaa opettajat säteilivät uutta Eurooppaa paitsi koulun rehtori ja lukion vanha nuhruinen historianlehtori. Kädet vapisten lehtori kähisi (hänellä oli aina joko krapula tai flunssa) kiukkuisesti: »Tällaisesta ylösnousemuksesta Max von Schenkendorf ei runoillut. Mitä sanoisi jalo kuningattaremme Luise, jos eläisi. Horror vaccui, hän sanoisi. Kuningatar Luisen ja Max von Schenkendorfin kauneimmat unelmat on tahrattu.»

Liikutuksesta tutisten lehtori Kähisijä-Kalle siteerasi Goetheä: »Das Menschenpack fürchtet sich vor nichts mehr als dem Verstand. Vor der Dummheit sollten sie sich fürchten, wenn sie begriffen, was fürchterlich ist.»

Eräänä päivänä hän ei tullut tunnille.

Puhtaan ilman pilaaja oli poissa, lukio hengitti uutta aikaa. Sijainen jatkoi siitä, mihin oli jääty, keskelle jokea kyhätyle lautalle. Sen kuva oli luokkahuoneen seinällä. Lautalle oli rakennettu mökki, koristeltu kukkasin ja kaiteissa liehuivat viirit. Siellä kaksi marionettiohjaajaa oli kerran kohdannut toisensa, julistanut hetken historialliseksi, piirtänyt muutamalla sulkakynän vedolla miljoonien elämän ja kuoleman, vakuuttanut ystävyiden ja rauhan aikakauden alkaneeksi ja sinetöinyt murhan antamalla toisilleen suuta. Suudelma oli merkki kaikille jotka olivat sitä lautalla todistamassa. He säteilivät historiallisen hetken liikutusta sydämessä myrkky, huulilla ylönoussut Vapahtaja.

Suuri tapahtuma oli kohottanut synnyinkaupunkisi maailmanhistoriaan. Aleksanteri ja Napoleon syleilivät, joivat ystävänmaljan lautalla, koko Eurooppa näki sen ja kuiski, miten ihastuneesti Napoleon katseli Aleksanteria, Aleksanteri Napoleonina - rakastuneita heidän sanottiin olleen kuin ne jotka syövät samasta kupista, istuvat saman hevosen selässä, nukkuvat yhteisessä vuoteessa. Vasta Ilmajärven rannassa kranaattikeskityksen tauottua sinä ymmärsit, mitä oli historia josta kaupunki ylpeili. Puhelintapseeja korjannut toverisi korisi keuhkot täynnä verta kurkkuun, nenään asti, huulet tohjona.

Sinua oli koskettanut historia.

Mutta sinä et tehnyt niin kuin Max von Schenkendorf (hänkin oli ollut sodassa), et rakentanut kosketuksesta patsasrunoja. Aloit elää toisin: kaapia historian saastaa sanoista, itsestäsi, aikasi, maasi ja maailmasi päältä löytääksesi niiden alta Sarmatian. Ja löytämäsi kirjoitit historian päälle.

Codex rescriptus, palimpsesti, Sarmatian päälle kirjoitettu.

Lisään siihen vain sen mikä sinulta jäi kesken, kun Levinin myllyn rakennettuasi kuolit 48-vuotiaana. Yritän kaapia pois uusien vallanpitäjien saastan. Kirjoitan sen päälle ohuita läpikuultavia merkkejä: erään bensa-aseman Kaunasissa, erään urheilukentän jossa vielä eilen huusivat huraata leninherokset (sen alla lepäävät juutalaiset jotka omin käsin kaivoivat hautansa); kirjoitan Vilnan vapauttajan patsaan pois kaupunkikuvasta (ensimmäisen Balttian rintaman ylipäällikkö), siirrän sen tilalle hirtettyjen kujat, paikat joissa lapsuutesi ahdistus muuttui todeksi kun koirat päästettiin irti. Kirjoitan nurmikentän nykyisessä turistikohteessa, keisarillisten nimikirjainten kullatun portin vierellä. Kirjoitan Katariinan palatsin oikean puoliympyrän edessä olevat tammet. Kerron mihin katosi meripihkasali. Kirjoitan Ponaryn metsän ja kohtauksia elokuvasta jonka katsomossa sotilasparakissa sinäkin istuit ja veresi jäättyi kauhusta. Kirjoitan ajan jota hengitimme, yhteisten varistemme kodeksin.

Runoistasi, Johannes Bobrowski, kirjoitan ruiskansan kärsimyksen, ruhtinas Igorin surullisen laulun, kirkkojen puhkotut silmät, Itämeren seitsemän maakunnan valituksen, perunakolhoosin pojan sekoilun vodkakapakassa jonka seinällä kärpästen ja belomorin tuhraama leninkuva ja tuskaisen juopuneen suussa jutkuviha. Sitä vihaa ja kuvaa ei kukaan ole muistanut ottaa seinältä, heittää roskeen, ripustaa uutta tilalle.

Sinun sarmatialaisen maisemasi päälle minä kirjoitan uuden autiuden, tämän joka kuolestasi jälkeen on levinnyt Laatokalta Memelinmaahan, tehnyt likaviemäreitä Sarmatiasi kirkkaista virroista. Minä puhdistan kuonan, jätän jokesi sellaisiksi kuin ne jäivät runoissasi. Kirjoittakoot niiden päälle omat merkkinsä 2000-luvun vuosikymmenet, minä teen vain sen, minkä runoissasi olen elänyt Kalevalastasi alkaen.